

PR. CONF. DR. SORIN ȘELARU
PR. LECT. DR. MIHAI BURLACU
(EDITORI)

ÎN LUMINA LUI HRISTOS

OMAGIU
Părintelui Prof. Univ. Dr. Ștefan Buchiu

Consilier patriarhal:

Preot Mihai HAU

Redactor:

Daniel-Ionuț GHIȚULESCU

Ionuț-Constantin PETCU

Nicolae NĂSTĂSACHE

Layout și copertă:

Laura - Raluca CRISTEA

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

În lumina lui Hristos : omagiu părintelui prof. univ. dr. Ștefan Buchiu /

ed.: pr. conf. dr. Sorin Șelaru, pr. lect. dr. Mihai Burlacu. - București :
Basilica, 2023

ISBN 978-606-29-0518-7

I. Șelaru, Sorin (ed.)

II. Burlacu, Mihai (ed.)

2

© Editura BASILICA – 2023

ISBN 978-606-29-0518-7

editurabasilica.ro

editura@patriarhia.ro

CUPRINS

Prefață	5
Introducere	7
Biografie științifică	15
Bibliografie	17

SECȚIUNEA I – MESAJE DE FELICITARE

<i>Cuvânt de prețuire și binecuvântare</i>	
DANIEL, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române	31
<i>Iubite Părinte profesor Ștefan Buchiu</i>	
†IRINEU, Arhiepiscop al Alba Iuliei	33
<i>Părintele profesor Ștefan Buchiu – un dascăl echilibrat și devotat Bisericii și poporului</i>	
†CASIAN, Arhiepiscopul Dunării de Jos	35
<i>Un vrednic ostenitor în ogorul culturii teologice românești</i>	
†MACARIE, Episcopul Ortodox Român al Europei de Nord	37
<i>Gânduri pentru Părintele profesor Ștefan Buchiu, ajuns la vârsta psalmistului, mulțumindu-I lui Dumnezeu pentru darurile revărsate în viața și lucrarea sa</i>	
†TIMOTEI PRAHOVEANUL, Episcop-vicar al Arhiepiscopiei Bucureștilor	39
<i>Părintele Ștefan Buchiu – profesor de vocație și teolog al profunzimilor</i>	
†ATANASIE DE BOGDANIA, Arhiereu-vicar al Episcopiei Ortodoxe Române a Italiei	43

SECȚIUNEA A II-A – OMAGIERI ȘI STUDII DE SPECIALITATE

<i>Maica Domnului și Biserica: Perspectivele dogmatice ale prezentării lucanice</i>	
IPS Prof. univ. dr. Irineu Ion POPA	47
<i>Hermeneutica dogmelor în gândirea Părintelui profesor Ștefan Buchiu</i>	
Pr. prof. dr. Cristinel IOJA	59
<i>Părintele profesor Ștefan Buchiu la împlinirea a 70 de ani.</i>	
Sumar bibliografic și nu numai	
Pr. prof. dr. Sterea TACHE	73

<i>Părintele profesor Ștefan Buchiu – omul, teologul și slujitorul Bisericii</i>	
Pr. prof. dr. Nicolae Răzvan STAN	89
<i>Între blândețe și exigență</i>	
Pr. prof. dr. Nicușor BELDIMAN	99
<i>Părintele profesor Ștefan Buchiu – preot și profesor, mărturisitor al Mântuitorului Hristos în contextul tendințelor secularizante de astăzi</i>	
Conf. dr. Adrian LEMENI	107
<i>Viziune dogmatică și misiune eclesială în opera Părintelui profesor Ștefan Buchiu</i>	
Pr. prof. dr. David PESTROIU	115
<i>Părintele profesor Ștefan Buchiu. Vocația unei persoane și opere providențiale</i>	
Pr. lect. dr. Mihai BURLACU	133
<i>Părintele profesor Ștefan Buchiu</i>	
Pr. prof. dr. Vasile NECHITA	155
<i>Părintele profesor emerit dr. Ștefan Buchiu la împlinirea vârstei biblice de 70 de ani – o viață închinată slujirii Teologiei și misiunii educaționale a Bisericii Ortodoxe Române</i>	
Dr. Alexandru MĂLUREANU	171
<i>Părintele profesor Ștefan Buchiu și capelanatul militar român</i>	
Pr. Ion ILINCA	187
<i>Numirea lui Ioan Mihălcescu ca „agregat definitiv” la Facultatea de Teologie din București</i>	
Pr. prof. dr. Ion VICOVAN	191
<i>Teologie – teologi și misiunea acestora în Biserică și în lume în viziunea părintelui Dumitru Stăniloae</i>	
Pr. prof. dr. Ioan TULCAN	209
<i>Componenta dogmatică a cinstirii sfintelor icoane din perspectiva disputei iconoclaste (secolul al VIII-lea)</i>	
Pr. prof. dr. Nicolae CHIFĂR	231
<i>Importanța păstrării dogmei hristologice clasice/tradiționale în dogmatică</i>	
Pr. prof. dr. Valer BEL	251
<i>În Euharistie creștinii se aduc pe ei înșiși jertfă lui Dumnezeu</i>	
Pr. prof. dr. Dumitru MEGHEȘAN	261
<i>„Împărtășirea (koinonia) Duhului Sfânt” (2 Corinteni 13, 13) – implicații pentru theognosia, koinonia și theosis</i>	
Pr. conf. dr. Nicolae MOȘOIU	277

CUPRINS

<i>Comuniunea, unirea și unitatea în Sfânta Treime, în Persoana lui Hristos și în Biserică</i> Pr. prof. dr. Vasile CITIRIGĂ	301
<i>Moartea noastră și moartea lui Hristos în gândirea Părintelui profesor Dumitru Stăniloae</i> Pr. prof. dr. Vasile RĂDUCĂ	323
<i>Biserica în postmodernitate. De la eshatologia inaugurată la o eshatologie profetică</i> Pr. conf. dr. Cristian SONEA	341
<i>Apofatismul frumuseții și al chenozei. Etosul ortodox ca etos mistic, social și politic</i> Prof. dr. Daniel MUNTEANU	357
<i>Teologia misionară în învățământul teologic universitar ortodox din România</i> Pr. prof. dr. Gheorghe PETRARU	379
<i>Pastorație și cunoaștere a parohiei prin vizitele pastorale</i> Pr. prof. dr. Marian VÎLCIU.....	397
<i>Temeiuri spiritual-doctrinare ale isihasmului ortodox. Experiența și gândirea Sfântului Sofronie Saharov</i> Arhim. lect. dr. Nathanael NEACȘU.....	407
<i>Teologia canonică și Dreptul bisericesc: o relație sinergică și complementară</i> Pr. prof. dr. George GRIGORIȚĂ	433
<i>Rățiunea omului și urcarea culmilor duhovnicești în gândirea teologică a Sfântului Iustin cel Nou de la Celie și a Părintelui Dumitru Stăniloae</i> Asist. univ. dr. Ilche MICEVSKI-IGNAT	471
<i>Conceptul eshatologic în teologia Părintelui Dumitru Stăniloae. Taină și experiență</i> Pr. dr. Ion DRAGOMIR	489
<i>Darul teologisirii și slujirea eclesială a teologului</i> Pr. conf. dr. Sorin ȘELARU	509
<i>Autorii.....</i>	521
<i>SECȚIUNEA A III-A – FOTOGRAFII.....</i>	531

RAȚIUNEA OMULUI
ȘI URCAREA CULMILOR DUHOVNICEȘTI
ÎN GÂNDIREA TEOLOGICĂ A SFÂNTULUI IUSTIN CEL NOU
DE LA CELIE ȘI A PĂRINTELUI DUMITRU STĂNILOAE

Asist. univ. dr. Ilche MICEVSKI-IGNAT
Facultatea de Teologie Ortodoxă din Skopje

I. INTRODUCERE

Omul nu poate fi separat de capacitatea lui intelectuală și cognitivă. Gândirea omului este parte din viața lui cotidiană în toate aspectele ei exterioare și interioare. Gândirea lui se manifestă în relațiile și comunicarea cu ceilalți oameni, la serviciu și în timpul liber, în cunoașterea lui și nu în ultimul rând, în comuniunea lui cu Dumnezeu. Mare parte din viața omului este caracterizată prin gândire rațională și luare de decizii pentru obținerea celor mai optime rezultate. Totuși, rațiunea nu are doar un rol în viața trupească a omului, ci are un rol semnificativ și în viața duhovnicească. Dacă în viața cotidiană rațiunea se folosește pentru luarea de decizii logice, în viața duhovnicească rolul rațiunii capătă un alt sens, acela de a fi începutul cunoașterii și desăvârșirii omului. Dacă facem o comparație între rațiunea și mintea în viața duhovnicească a omului, din punct de vedere teologic, vom spune că mintea omului are rolul central în desăvârșirea, îndumnezeirea și unirea omului cu Dumnezeu. În această comparație, se va părea că rațiunea este exclusă din unirea cu Dumnezeu din cauză că ea nu poate să pătrundă în tainele lui Dumnezeu, așa cum poate mintea. Dar omul este o ființă psiho-somatică și în sine are rațiune și minte, pe care nu le putem separa de om. Omul n-ar fi complet fără una dintre ele. Atunci de ce rațiunea este exclusă din posibilitatea desăvârșirii și cunoașterii tainelor lui Dumnezeu?

Este oare cu adevărat exclusă? Are rațiunea vreun rol în desăvârșirea duhovnicească a omului? Vom încerca să răspundem la aceste întrebări în rândurile de mai jos, prin gândirea teologică celor mai mari teologi ortodocși ai secolului al XX-lea, Sf. Iustin cel Nou de la Celie (Popovici) și Părintele Dumitru Stăniloae. Acești mari teologi s-au preocupat de aceste probleme într-o măsură mai mare sau mai mică, dându-ne niște răspunsuri teologice întemeiate pe Sfânta Scriptură și învățăturile Sfinților Părinți. Bineînțeles, mai mare atenție vom dedica rațiunii și raționalității omului și lumii create.

II. CAPACITATEA ȘI CAPABILITATEA RAȚIUNII ÎN CUNOAȘTEREA TAINELOR LUI DUMNEZEU

Nu putem vorbi despre o separare a rațiunii sau a minții din ființa umană. Amândouă sunt parte integrală din om și contribuie la desfășurarea vieții cotidiene și duhovnicești. Dacă omul este creat după chipul și asemănarea lui Dumnezeu (*Facerea* 1, 26), atunci putem spune că „omul este o ființă personală rațională, asemenea lui Dumnezeu”¹. Raționalitatea omului este vitală pentru viața lui și pentru relațiile pe care omul le stabilește cu ceilalți oameni. Fără rațiune și raționalitate, omul n-ar fi capabil să relaționeze cu oamenii și lumea din jurul lui. Fără rațiune, n-ar fi capabil să gândească și să cunoască. Rațiunea îl face capabil pe om să intre în dialog cu altă persoană și să stabilească o comuniune cu ea. „Deci însăși rațiunea este o funcție a persoanei în relație cu alta”². Omul este o persoană nu numai pentru că este creat după chipul și asemănarea lui Dumnezeu, ci pentru că are capacitatea de a gândi, de a raționa, de a fi în comuniune cu oamenii și cu Dumnezeu. Toate aceste calități ale omului sunt dar de la Dumnezeu și sunt parte din om, încă din crearea primului om Adam.

Când vine vorba ca rațiunea să fie folosită pentru cunoaștere și descoperirea tainelor creației și a lui Dumnezeu, ea este mai mult sau mai puțin capabilă să înțeleagă anumite lucruri. Cu alte cuvinte, rațiunea are anumite limite peste care nu poate să treacă. În tainele lui Dumnezeu și în tainele lumii există limite până

¹ Emil BARTOȘ, *Conceptul de îndumnezeire în teologia lui Dumitru Stăniloae*, Ed. Cartea Creștină, Oradea, 2002, p. 188.

² Pr. Dumitru STĂNILOAE, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. II, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2010, p. 33.

unde poate să pătrundă rațiunea. „În orice fenomen în lume, în orice lucru din univers rămâne întotdeauna ceva ce omul nu poate cuprinde în cușca de cleștar a minții lui”¹. Tainele lui Dumnezeu vor rămâne veșnic necunoscute pentru rațiunea și mintea umană, deoarece fac parte din ființa lui Dumnezeu care este inaccesibilă. Sf. Iustin cel Nou de la Celie ne spune că adevărurile dumnezeiești sunt veșnice și infinite, pe când rațiunea este creată și are toate însușirile omenești create². Atunci când rațiunea se află înaintea tainelor lui Dumnezeu, nu poate să pătrundă în adevărul tainic pe care îl ascund³. Adică, rațiunea și mintea umană nu pot să-l înțeleagă pe Dumnezeu Cel necuprins, „Cel mai presus de puterile de înțelegere ale omului”⁴. Dumnezeu este incognoscibil în ființa Sa⁵, de aceea rațiunea nu are putere să pătrundă în tainele Lui.

Cunoașterea prin rațiune este normală pentru omul duhovnicesc și credincios, dar este caracteristică și pentru omul necredincios și îndepărtat de Dumnezeu. Al doilea gen de oameni se străduiesc pe toate să le treacă prin filtrul rațiunii și nu acceptă nimic din ce se află dincolo de materia acestei lumi. Când rațiunea se limitează doar la lucrurile materiale ca la ultima realitate, atunci ea este robită de materialismul trecător și se află în afara relației cu binele și cu Dumnezeu. Sf. Iustin cel Nou de la Celie și Părintele Dumitru Stăniloae spun că acest fel de rațiune, care este legat de cele materiale, se află sub stăpânirea păcatului și a patimilor. Când rațiunea este sub stăpânirea patimilor, nu mai este capabilă de cunoașterea lucrurilor lumii și a celor dumnezeiești.

„Incapabilă să înțeleagă adevărurile dogmatice, rațiunea umană mărturisește prin aceasta că este incapabilă să fie tâlcuitorul și creatorul lor. Limitată, relativă, schimbătoare, împăcătoșită, rațiunea umană nu poate să formuleze adevăruri nemărginite, neschimbabile, fără de păcat, nici nu le poate înțelege. Ele depășesc categoria înțelegerii ei și se situează mai presus de ea”⁶.

¹ Iustin POPOVICI, „De la arianismul lui Arie la arianismul european modern”, în vol. *Omul și Dumnezeul – Om, Abisurile și culmile filosofiei*, trad. Pr. I. Ică, Diac. I.I. Ică jr, Ed. Deisis, Sibiu, 1997, pp. 146-155.

² Јустин Поповић, *Догматика Православне Цркве*, vol. I, în coll. *Сабрана Дела Светог Јустина Новог у 30 књига*, Књига 17, Манастир Ђелије код Ваљева, Београд, 2003, p. 38.

³ Ј. Поповић, *Догматика Православне Цркве*, vol. I, p. 38.

⁴ I. POPOVICI, „De la arianismul lui Arie la arianismul european modern”, p. 151.

⁵ Ј. Поповић, *Догматика Православне Цркве*, vol. I, p. 43.

⁶ Јустин Поповић, *Догматика Православне Цркве*, vol. I, Манастир Ђелије, Београд, 1980, p. 37.

Este normal ca prin rațiune omul să cunoască lucruri și să înainteze în cunoașterea lui, chiar când este vorba și de adevăruri teologice sau dogmatice. Dacă rațiunea se află în păcat sau este limitată de materialism, atunci va refuza orice cunoaștere care depășește vederea ei limitată doar la cele materiale. Prin aceasta, rațiunea neagă orice existență transcendentă și patimile le consideră ca ceva normal și bun pentru om. Rațiunea autonomă se consideră suficientă sieși ca să dea răspunsuri pentru orice, chiar și pentru existența lui Dumnezeu. Biserica ne învață că patimile sunt iraționale, pentru că dacă ar fi fost raționale, atunci l-ar fi condus pe om pe calea cea adevărată. „Prin iraționalitatea lor, prin caracterul lor amăgitor, prin abaterea omului de la ținta sa adevărată, patimile țin ființa umană într-un întuneric de neștiință”⁷. Omul aflat în acest întuneric de neștiință, rar zărește lumina cunoașterii adevărate și mai presus de logica umană. Când păcatul și cunoașterea, după Sf. Iustin cel Nou de la Celie, își creează o identitate comună și devin sinonime unul alteleia, atunci „[...] pentru subiectul gnoseologic (cunoscător, n.n.) aflat în păcat toate obiectele cunoașterii sunt accesibile numai prin categoria păcatului [...]”⁸. Același lucru îl confirmă și Părintele Dumitru Stăniloae, inspirat de Sf. Maxim Mărturisitorul:

„Patima este astfel ceva irațional. Totul pe lume este rațional, spune Sf. Maxim Mărturisitorul, având temeiul într-o rațiune divină; numai patima este irațională. Suprema ei iraționalitate se arată în faptul că, deși omul pătimaș își dă seama tot mai mult că lucrurile finite nu pot răspunde aspirației lui după infinit, iar această constatare îl umple de plictiseală și descurajare, totuși el continuă să se lase purtat în momentul următor de patima sa egocentrică, de parcă prin ea ar absorbi infinitul, nedând-și seama că infinitul adevărat este un spirit liber care nu poate fi absorbit fără voia sa, căci este subiect cu care trebuie să intre în comuniune ca libertate, cu altă libertate”⁹.

Deci, omul împătimit rămâne captiv al stării lui atât timp cât consideră că numai în egoismul său poate să găsească sensuri pentru lucrurile care îl înconjoară, dar nu găsește sens și pentru o eventuală comuniune a lui cu Dumnezeu.

⁷ Pr. D. STĂNILOAE, *Ascetica și mistica Bisericii Ortodoxe*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune a Bisericii Ortodoxe Române, București, 2002, p. 78.

⁸ Јустин Поповић, Проблем личности и познања по учењу Светог Макарија Египатског, în coll. Сабрана дела светог Јустина Новог у 30 књига, Књига 8, Манастир Ђелије, Београд, 1999, p. 62.

⁹ Pr. D. STĂNILOAE, *Ascetica și mistica Bisericii Ortodoxe*, p. 77.

Infinitul nu se poate găsi în lucrurile materiale și trecătoare, pentru că numai Dumnezeu este infinit. Atât timp cât este robit de falsa libertate nu poate găsi adevărata libertate și eliberare.

Dacă patimile sunt considerate iraționale de către Părinții Bisericii, și tot ce este legat de starea de păcat, știința consideră că lucrurile care sunt în afara cunoașterii ei sunt iraționale și trebuie raționalizate¹⁰. Transcendentul și „imposibilul” de cunoscut reprezintă o iraționalitate pentru știința umană. Știința se străduiește să găsească răspunsuri la ce este rațional sau irațional. Sau, dacă raționalul și iraționalul se pot uni, creându-se o „dialectică rațional-irațional”¹¹. Nu este ușor să se găsească un răspuns doar prin metode strict științifice, folosite la cercetarea materialului ca ultima realitate. Unde ar fi sensul lumii și al vieții omului dacă materia trecătoare este ultima realitate? Găsirea de sens în materie devine și mai grea din cauza morții care nu poate fi evitată sau învinsă. Moartea este granița peste care știința nu poate trece, nici nu o poate distruge. „Pentru știință necesitatea morții este neînduplecată și neinvincibilă; aceasta înseamnă că: știința nu poate să afle nici să dea un sens al vieții. Înaintea problemei morții suspină însăși știința”¹². Rațiunea autonomă a științei se lovește de realitatea morții și de încercarea zadarnică de a da un sens al omului și al existenței lui. În acest sens, pentru știința și rațiunea ei autonomă închisă în materialism, nu este cu putință să realizeze o cunoaștere sinceră și deschisă a lui Dumnezeu și tainele lui. Logica rațiunii autonome nu poate să cunoască sau să descopere lucrurile tainice și dumnezeiești, pentru că este limitată în sine. Sf. Iustin cel Nou de la Celie spune despre cunoașterea lui Dumnezeu prin rațiune și logică că ea „constituie dovada unei conștiințe depravate”¹³. Este nevoie de depășirea logicii umane și de acceptarea paradoxurilor existente în cunoașterea adevărilor dumnezeiești.

Când ne gândim la rațiunea separată de viața duhovnicească și de Dumnezeu, atunci putem cu certitudine să spunem că rațiunea este incapabilă de cunoașterea și gândirea tainelor lumii și ale lui Dumnezeu. Rațiunea care este autonomă prin separarea de lucrarea harului dumnezeiesc nu poate merge

¹⁰ Adrian LEMENI, Răzvan IONESCU, *Teologie ortodoxă și știință*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2007, p. 298.

¹¹ A. LEMENI, R. IONESCU, *Teologie ortodoxă și știință*, p. 305.

¹² Јустин Поповић, „Васкрсење Богочовека Христа”, în: *Богословље*, XIV (1939), pp. 109-120.

¹³ I. РОПОВИЦИ, „De la arianismul lui Arie la arianismul european modern”, p. 152.

mai departe de realitatea materială și de propria logică, care nu-i permite să-și depășească darul natural dobândit la crearea lui Adam. Totuși, nu trebuie să gândim că rațiunea omului este cu totul incapabilă să-l călăuzească pe calea desăvârșirii. Pentru că este parte din ființa omului, rațiunea aflată sub lucrarea harului este capabilă să îi deschidă omului o cale spre mântuire. Părintele Dumitru Stăniloae spune că „ridicarea peste raționalitate, [...] duce la transcendența adevărată și deci la mistica autentică”¹⁴. Rațiunea are o mișcare naturală până la unele limite de care nu poate trece, dar mintea este liberă și capabilă să treacă peste limitele rațiunii. Nici mintea omului n-ar fi capabilă să depășească lumea materială dacă nu este unită cu mintea lui Dumnezeu, pentru că Dumnezeu „este Mintea cea Veșnică”¹⁵, spune Sf. Iustin cel Nou de la Celie. De aceea, este nevoie de ridicare peste raționalitatea lucrurilor ca omul să ajungă la Dumnezeu. Ridicarea se face cu ajutorul lui Dumnezeu, prin luminarea harului dumnezeiesc. „Lumina rațiunii lui Dumnezeu este singurul izvor al cunoașterii, dar și temelie a existenței și activității umane”¹⁶. Rațiunea umană este luminată de rațiunea lui Dumnezeu și prin acest ajutor dumnezeiesc, rațiunea devine capabilă de cunoaștere a adevărilor lucrurilor. Bineînțeles, rațiunea nu poate spune ce este Dumnezeu în ființa Lui, dar poate să spună „ce nu este El, și ce nu poate fi”¹⁷. Ceea ce poate cunoaște rațiunea despre Dumnezeu se bazează pe principii logice și limitele sunt atinse când nu mai are capacitatea să dea o explicație.

Omul, prin asemănarea sa cu Dumnezeu, tinde în permanență spre cunoaștere și spre infinit. Această însușire o au toți oamenii, dar nu toți o folosesc ca să depășească starea lor actuală. „Spiritul omenesc dorește neîncetat cunoașterea infinită, viața infinită, existența infinită”¹⁸. Această sete de infinit este sădită în Adam, „în caracterul logosic specific al persoanei lui”¹⁹, iar capacitățile

¹⁴ Pr. D. STĂNILOAE, *Sensul ascezei monahale*, Ed. Reîntregirea, Alba Iulia, 2005, p. 35.

¹⁵ J. Поповић, „Камијевско «светитељство» без Бога”, în vol. *На Богочовечанском путу, Издање Манастира Белије код Ваљева*, Београд, pp. 207-209.

¹⁶ Невенка Пјевач, „Богочовечанска просвета по Ави Јустину (Поповићу)”, în vol. *Отац Јустин Поповић, Живот и дело. Зборник са научног скупа*, Православна епархија врањска, Врање, 2011, pp. 187-216.

¹⁷ J. Поповић, *Догматика Православне Цркве*, vol. I, p. 82.

¹⁸ I. PEROVICI, „Valoarea supremă și criteriul ultim în Ortodoxie”, în vol. *Omul și Dumnezeu – От, Abisurile și culmile filosofiei*, pp. 115-139.

¹⁹ J. Поповић, *Проблем личности и познања по учењу Светог Макарија Египатског*, p. 14.

„gnoseologice ale sufletului se situează în adâncurile mistice ale chipului dumnezeiesc treimic al lui”²⁰. Omul de la început a fost creat cu capacitatea să fie infinit precum este Dumnezeu, această capacitate se află în chipul și asemănarea cu care a fost creat de către Dumnezeu-Sfânta Treime. Ceea ce trebuie să facă omul este doar să-și activeze aceste însușiri și să înceapă călătoria duhovnicească spre comuniunea lui cu Dumnezeu. Important este ca omul să-și curățească sufletul și să primească harul dumnezeiesc prin care poate înainta în desăvârșirea proprie. „Numai rațiunea curățită prin har, poate să dea o cunoaștere curată, duhovnicească”²¹. Harul dumnezeiesc este indispensabil când vine vorba de desăvârșirea și înaintarea omului în cunoașterea lui Dumnezeu.

Și Părintele Dumitru Stăniloae împărtășește aceeași părere cu Sf. Iustin cel Nou de la Celie, chiar este mult mai explicit când vorbește despre rațiunea omului și raționalitatea creației lui Dumnezeu. Părintele Stăniloae spune:

„Dumnezeu este Rațiunea supremă, izvorul rațiunilor tuturor lucrurilor. Minte care se ridică în faza unirii cu Dumnezeu la contemplarea nemijlocită a acestei Rațiuni, trebuie să se fi pregătit pentru înțelegerea acestui sân al tuturor rațiunilor, prin cunoașterea cât mai multora din ele, deși nemărginit mai multul pe care îl cunoaște acum pune în umbră modul de cunoaștere de mai înainte”²².

Dumnezeu este Rațiunea supremă de la care izvorăsc rațiunile tuturor lucrurilor, iar rațiunea omului poartă chipul Rațiunii dumnezeiești, de aceea poate să cunoască acele rațiuni. Rațiunea și mintea care se ridică la cunoașterea acestor rațiuni, au nevoie de pregătire și mult exercițiu duhovnicesc ca să poată să înțeleagă cele ce li se descoperă. Toate le văd și le cunosc în Dumnezeu și prin El, „pentru că El este mintea atotdivină și mai presus de ființă”²³. Prin vederea rațiunilor lucrurilor, omul descoperă taine neimaginabile în viața lui. „Contemplând rațiunea lucrurilor, ființele umane ating «realitatea supremă», care conferă sensuri multiple dezvoltării lor biologice și spirituale. Dar ceea ce surprinde

²⁰ J. Поповић, *Проблем личности и познања по учењу Светог Макарија Египатског*, p. 17.

²¹ Јустин Поповић, *Гносеологија Светог Исака Сирина*, în coll. *Сабрана дела светог Јустина Новог у 30 књига*, Књига 8, Манастир Ђелије, Београд, p. 170.

²² Pr. D. STĂNILOAE, *Ascetica și mistica Bisericii Ortodoxe*, p. 14.

²³ Pr. D. STĂNILOAE, *Ascetica și mistica Bisericii Ortodoxe*, p. 64.

este semnificația atotcuprinzătoare a lucrurilor, legătura lor cu Rațiunea ultimă, Logosul personal”²⁴. Prin vederea rațiunilor, omul își descoperă tainele ființei lui și tainele lucrurilor create, mai ales taina legăturii dintre Rațiunea personală și rațiunile lucrurilor. Omul este purtătorul acestor rațiuni, „o însușire prin care omul exercită rolul său de partener al lui Dumnezeu”²⁵. Având această însușire, devine mai ușor pentru om să treacă de la cunoașterea rațională la cunoașterea apofatică. Cu trecerea la cunoașterea apofatică, rațiunea și mintea încep să cunoască împreună și să se completeze una pe alta, pe când omul nu atinge cunoașterea apofatică înaltă, unde doar mintea are acces. Deseori, în textele teologice se poate găsi o separare între cunoașterea rațională și cea apofatică, dându-ne de înțeles că ele sunt incompatibile. Dar Părintele Stăniloae ne spune clar că aceste două căi „se completează”²⁶, și nu se exclud una pe alta. Rațiunea nu poate atinge tainele înalte pentru că ea este creată ca totul să cuprindă și să cunoască în concepte, iar mintea, care este principiul rațiunii, depășește conținuturile delimitate și este capabilă de cunoașterea tainelor dumnezeiești care sunt suprarăționale²⁷.

III. RAȚIONALITATEA CREAȚIEI ȘI A OMULUI

Capacitatea și capabilitatea rațiunii de a se înălța pe culmile cunoașterii este dată de Dumnezeu. Din ceea ce s-a scris mai sus, se poate vedea că rațiunea trebuie să aibă o bază de la care poate să înceapă să lucreze și să cunoască. Începutul este în dăruirea omului cu rațiune și minte de către Dumnezeu, iar continuarea cunoașterii raționale se face pe baza rațiunilor lucrurilor create. Rațiunea are nevoie de obiect rațional care să fie cunoscut de către ea. Aceste obiecte ale cunoașterii raționale se găsesc în însuși omul, ca ființă rațională, și în lumea creată de Dumnezeu. Dacă nu se găsește nimic rațional care să fie compatibil cu rațiunea omului, atunci rațiunea va începe să-și inventeze

²⁴ E. BARTOȘ, *Conceptul de îndumnezeire în teologia lui Dumitru Stăniloae*, p. 180.

²⁵ Pr. D. STĂNILOAE, „Chipul lui Dumnezeu și responsabilitatea lui în lume”, în: *Ortodoxia*, XXV (1973), 3, pp. 347-362. A se vedea și: Pr. D. STĂNILOAE, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. II, p. 10.

²⁶ Pr. D. STĂNILOAE, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. I, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 42010, p. 117.

²⁷ Pr. D. STĂNILOAE, *Ascetica și mistica Bisericii Ortodoxe*, pp. 328-329.

lucruri pe care să le considere cognoscibile sau va specula cu diferite gânduri sau ipoteze. Din fericire pentru noi, Dumnezeu deja a creat totul ca să fie compatibil cu capacitatea rațiunii și minții noastre. De aceea, Sf. Iustin cel Nou de la Celie spune: „După originea sa, totul este logosic. De aici toată făptura, toată creația este prima Evanghelie a lui Dumnezeu, prima protoevanghelie despre Dumnezeu Logosul, Creatorul și Atotțiitorul a toate câte există”²⁸. Toate cele create îl arată pe Dumnezeu ca Creatorul lor și își arată raționalitatea lor, încă de la crearea lor. În toate se arată raționalitatea sădită de Rațiunea dumnezeiască.

„Acum simțiți și vedeți că Dumnezeu-Logosul întrupat este într-adevăr singura Rațiune, singurul Logos, singura Logică a vieții și a lumii. În El este dreapta logositate și raționalitate a rațiunii omenești; în El este dreapta logositate și logică a logicii omenești. Numai în El și prin El rațiunea omenească vine la ea însăși, la ființa sa dreaptă, la sensul său drept, la viața sa dreaptă: viața sfântă”²⁹.

Logosul lui Dumnezeu este singurul care poate descoperi în taina Sa raționalitatea lumii și a vieții. În Rațiunea dumnezeiască omul își poate afla sensul vieții și al existenței sale. Prin raționalitatea lucrurilor, omul nu rămâne legat de lumea văzută, ci își îndreaptă privirea și către lumea realităților spirituale, spre taina cea nepătrunsă a Sfintei Treimi. Tot ceea ce omul vrea să cunoască prin rațiunea sa, se descoperă și se cunoaște numai prin Logosul lui Dumnezeu. De aceea:

„Această «logositate» [logosnost] și înțelepciune în lumea aceasta și în toată creația devine limpede numai în lumina Logosului lui Dumnezeu întrupat. Numai atunci când este luminată de lumina Dumnezeului întrupat, poate rațiunea omenească să înțeleagă sensul teo-«logosic» [logosni] al creației adică sensul Logosului lui Dumnezeu în creație și să se convingă în acest fel de adevărul cuvintelor Apostolului: «Toate prin El (Hristos) și

²⁸ Iustin Popoviћ, *Тумачење светог Еванђеља по Јовану*, în coll. *Сабрана дела светог Јустина Новог у 30 књига*, Књига 11, Манастир Ђелије, Београд, 2001, p. 11.

²⁹ Iustin Popoviћ, *Догматика Православне Цркве*, vol. III, Манастира Св. Ђелије код Ваљева, Београд, 1978, p. 52. А се ведеа și: Ј. Поповић, *Догматика Православне Цркве*, vol. II, Манастир Ђелије, Београд, 1980, p. 305.

întru El s-au zidit» (*Coloseni* 1, 16). Aceasta înseamnă că sensul fiecărei creaturi luate în parte și al tuturor creaturilor laolaltă este acela de a realiza în ele adevărul și dreptatea Dumnezeului-om Hristos până la ultimele lor posibilități³⁰.

Deci temeiul de unde începe rațiunea să lucreze în demersul ei de cunoaștere este Logosul lui Dumnezeu cel întrupat, adică Hristos. În Hristos se revelează sensul omului și al lumii create. Dacă rațiunea umană nu îl acceptă pe Hristos ca singurul sens al lucrurilor, atunci rămâne captivă în încercarea permanentă de a găsi sens în viață și în lume, un sens care este învins de către moarte. Că Logosul este sensul rațiunilor și a al lumii, ne spune și Părintele Stăniloae: „De aceea numai în orizontul rațiunilor Logosului se revelează ființei umane sensul și coerența rațiunilor lumii și numai în Hristos acest sens și această coerență este sesizată și dezvoltată de subiectul uman în profunzimea ei indefinită”³¹. În Logos și prin Logos omul poate găsi sens în lume și în viața sa, nu în realitățile materiale. Deși însăși natura este trecătoare și schimbătoare, prin rațiunile ei omul poate să crească spiritual³², și „în cunoașterea raționalității naturii prin rațiunea sa, omul își descoperă responsabilitatea sa față de ea, față de semeni și de Dumnezeu; și dezvoltarea acestei responsabilități echivalează cu descoperirea crescândă a sensurilor lumii și ale existenței umane”³³. Cunoașterea raționalității naturii se poate echivala într-un fel cu o cunoaștere de tip științific, însă aici diferența este că omul descoperă sensul existenței tuturor lucrurilor la un nivel mai înalt, prin Dumnezeu Logosul. Această cunoaștere autentică a raționalității, pentru Părintele D. Stăniloae reprezintă „progresul în umanitate” și în „cunoașterea sensului existenței umane”³⁴.

Raționalitatea lumii create ar fi imposibil de cunoscut și de înțeles, dacă omul n-ar fi și el o ființă rațională, creată după chipul și asemănarea Rațiunii lui Dumnezeu. Însuși trupul omului este o raționalitate materializată: „Trupul omenesc este o raționalitate palpabilă specială, prin faptul că are de la început în sine lucrarea specială a sufletului, imprimată în el cu toată complexitatea

³⁰ I. POPOVICI, „Valoarea supremă și criteriul ultim în Ortodoxie”, p. 124.

³¹ Pr. D. STĂNILOAE, „Chipul lui Dumnezeu și responsabilitatea lui în lume”, p. 356.

³² Pr. D. STĂNILOAE, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. I, p. 360.

³³ Pr. D. STĂNILOAE, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. I, p. 361.

³⁴ Pr. D. STĂNILOAE, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. I, p. 379.

activităților raționale și a formelor lui de sensibilitate”³⁵. Când omul se va realiza ca ființă rațională, devine capabil și de cunoașterea raționalității proprii și a lumii create³⁶. Părintele D. Stăniloae descrie cum omul rațional cunoaște raționalitatea materiei:

„Spiritul rațional ca subiect penetrează raționalitatea materiei ca obiect și o asimilează raționalității trupului său participant la subiectivitatea sa. O face aceasta și prin însușirea sensibilității raționalității plasticizate sau sensibilizate ca materie. Aceasta deschide perspectiva subiectivizării întregului cosmos de către fiecare subiect uman, perspectiva trăirii lui de către om în rațiunea și sensibilitatea lui”³⁷.

Omul are capacitatea să asimileze întreaga creație în el și în felul acesta să o cunoască. Întreg cosmosul prin raționalitatea lui devine obiectul cunoașterii rațiunii umane, descoperind sau arătând la rândul său înțelepciunea Creatorului său. Prin raționalitatea creației, omul poate să descopere nu numai sensul existenței ei, ci și sensul existenței sale. Iar acest sens totdeauna se descoperă ca chip al Rațiunii supreme întrupate.

„Căci Cuvântul lui Dumnezeu este și dreapta Rațiune personală supremă, după Care a fost creată rațiunea personală a fiecărui om, ca să gândească rațiunile lucrurilor ca chipuri ale rațiunilor Logosului divin, împreună cu Rațiunea personală dumnezeiască, într-un dialog cu Ea. După legătura pe care o întreține cu rațiunea umană înainte de Întrupare, o legătură slăbită prin păcat, Rațiunea personală divină Se face Ea însăși ipostasul sau subiectul rațiunii umane, aducând-o la deplina conformitate cu rațiunea Sa divină. Firea umană în Hristos se supune cu voință, voinței Lui divine, pentru că rațiunea ei e luminată de rațiunea divină a Lui, ca model și izvor al ei, și vede lucrurile, persoanele umane și relațiile dintre ele în mod drept și în toată profunzimea lor”³⁸.

³⁵ Pr. D. STĂNILOAE, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. I, p. 392.

³⁶ Pr. D. STĂNILOAE, „Comunitate prin iubire”, în: *Ortodoxia* XV (1963), 1, pp. 52-70.

³⁷ Pr. D. STĂNILOAE, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. I, p. 384-385.

³⁸ Pr. D. STĂNILOAE, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. II, pp. 44-45.

Omul cunoaște rațiunile lucrurilor cu harul Rațiunii dumnezeiești și totdeauna în dialog sau comuniune cu Ea. Pentru cunoașterea adevărată a rațiunilor, în profunzimea lor reală, este nevoie de comuniunea omului cu Hristos, altfel, toate lucrurile vor fi considerate o întâmplare și rațiunea autonomă nu va putea să găsească sensul existenței lor. Existența conștientă a fapturilor se realizează numai prin comuniunea lor cu Creatorul lor, iar comuniunea cu Creatorul se reflectă și în comuniunea dintre ele³⁹.

IV. COMUNIUNEA CU DUMNEZEU – SFÎNȚIRE, LUMINARE ȘI ÎNDUMNEZEIRE A OMULUI PRIN UNIREA CU HRISTOS

Comuniunea cu Dumnezeu este vitală pentru om, nu numai pentru cunoașterea lui, ci și pentru desăvârșirea și îndumnezeirea lui. Comuniunea cu Dumnezeu se poate realiza mai bine prin înfăptuirea concretă a comuniunii omului cu Domnul Hristos. Cel mai bun loc și spațiu pentru realizarea acestei comuniuni este Biserica, unde se pogoară harul Sfântului Duh și se săvârșesc Sfintele Taine. După Sf. Iustin cel Nou de la Celie, cea mai mare sfântă taină este însuși omul: „[...] că omul este o mare taină, o sfântă taină a lui Dumnezeu. Atât de mare și atât de sfântă încât Însuși Dumnezeu S-a făcut om, pentru ca să facă pe om dumnezeu după har”⁴⁰. Într-adevăr, unele taine se pot înțelege până la un anumit punct, iar altele vor rămâne ascunse de rațiunea omului. În Biserică se descoperă taina creației și a raționalității ei. „Toată creația a fost zidită ca Biserică și constituie Biserica, iar «El este Capul trupului Bisericii» (Coloseni 1, 18). Aceasta este atoateunitatea «logosică» [logosno svejedinstvo] și atoatefinalitatea «logosică» [logosna svecelishodnost] a creației în Logosul divin”⁴¹. Creația a fost creată pentru a deveni Biserică, adică trupul lui Hristos, în care omul și lumea creată să-și găsească unitatea și finalitatea rațională, prin comuniunea cu Rațiunea lui Dumnezeu, Care este capul Bisericii. De aici,

³⁹ Pr. D. STĂNILOAE, *Chipul evanghelic al lui Iisus Hristos*, în coll. *Opere complete*, vol. VII, Ed. Basilica, București, 2016, p. 132.

⁴⁰ I. POPOVICI, „Împreună cu toți sfinții» Prolog și Epilog la «Viețile Sfinților», în vol. *Om și Dumnezeu – Om, Abisurile și culmile filosofiei*, pp. 95-114.

⁴¹ I. POPOVICI, „Capitole eclesiologice”, în vol. *Om și Dumnezeu – Om, Abisurile și culmile filosofiei*, pp. 171-208.

scopul Bisericii este următorul: „totul să facă logosic, toate să le sfințească, toate să le facă membre în trupul divino-uman al Bisericii, și în acest mod să înapoieze atotunitatea logosică și atotraționalitatea logosică”⁴². Biserica are un rol important în înțelegerea și cunoașterea raționalității. Rolul ei este ca sfințindu-i pe om și pe lumea creată, și făcându-i membri ai trupului ei, să le reintegreze în raționalitatea sfințită și îndumnezeită prin comuniunea cu Logosul lui Dumnezeu.

Unul dintre mijloacele prin care se realizează comuniunea cu Dumnezeu este rugăciunea, mai ales rugăciunea liturgică care este „cel mai delicat pedagog al minții, al inimii și al întregii persoane”⁴³. Prin rugăciunea comună în Biserică, totul se sfințește, omul și lumea⁴⁴, și „numai voūș-ul (mintea) cuprins de rugăciune poate să devină templu al lui Hristos”⁴⁵. După toate eforturile făcute de către rațiune pentru a cunoaște rațiunile omului și cele ale creației, în Biserică și prin Biserică își poate atinge scopul de a afla sensul tuturor lucrurilor.

„Numai coîntrupată cu rațiunea divino-umană a Bisericii, rațiunea umană într-atât se curăță, transfigurează, sfințește, desăvârșește, că dobândește desăvârșirea supremă. Atunci, doar atunci ea se înțelege și pe sine, și lumea din jurul ei, și pe Dumnezeu și creația Lui, și pe Dumnezeul-om și taina Lui preasfântă – Biserica; și trăiește a tot unitatea logosică a lucrurilor, atotțelului logosic, atotraționalitatea logosică”⁴⁶.

Prin dobândirea desăvârșirii supreme, rațiunea înțelege toate lucrurile și sensurile lor adevărate. Înțelegerea vine de la Logosul lui Dumnezeu prin Sfântul Duh, fără de Care cunoașterea lui Dumnezeu nu este posibilă⁴⁷. Starea de rugăciune pe care omul o trăiește în Biserică, este simțirea prezenței nemijlocite a lui

⁴² J. Поповић, *Догматика Православне Цркве*, vol. III, p. 38.

⁴³ Јустин Поповић, „Молитвени дневник”, în vol. *На Богочовечанском путу*, Издање Манастира Ћелије код Ваљева, Београд, 1980, pp. 119-130.

⁴⁴ Јустин Поповић, „Подвижничка и богословска поглавља”, în vol. *На Богочовечанском путу*, Издање Манастира Ћелије код Ваљева, Београд, 1980, pp. 131-188.

⁴⁵ J. Поповић, *Проблем личности и познања по учењу Светог Макарија Египатског*, p. 87.

⁴⁶ J. Поповић, *Догматика Православне Цркве*, vol. III, p. 62.

⁴⁷ J. Поповић, *Тумачење Светог Еванђеља по Јовану*, p. 55.

Dumnezeu⁴⁸, Care ascultă rugăciunile noastre. Comuniunea între om și Hristos este cel mai bine realizată în Euharistie, prin care cele omenești se unesc cu Hristos și invers⁴⁹. „Dăruirea de Sine a lui Hristos prin Euharistie face ca rațiunea lui necreată să cuprindă toate rațiunile lucrurilor create, astfel încât lumea devine ea însăși cuprinzătoare a lui Hristos întreg. Iar Hristos sălășluiește întreg în toată creația”⁵⁰. Euharistia nu este doar împărțășirea omului cu Hristos, este și unirea omului și a creației cu Hristos. Prin ea omul și lumea sunt cuprinse în Hristos și îndumnezeite.

Îndumnezeirea este cea mai înaltă stare pe care omul o poate atinge încă din viața pământească. Sunt puțini oameni care au ajuns la această stare de îndumnezeire. Îndumnezeirea este importantă în demersul cunoașterii lui Dumnezeu, pentru că în starea de îndumnezeire, omul se află față în față cu Hristos și trăiește cea mai fericită experiență a acestei comuniuni nemijlocite. În momentul îndumnezeirii, omul se unește cu Hristos și are posibilitatea să cunoască lucruri de mare taină și care nu sunt accesibile oricui. În această unire cu Hristos, omul are acces la cunoașterea lui Hristos pentru că dobândește mintea Lui (*1 Corinteni* 2, 16), iar mintea lui Hristos este atotștiutoare. „Fiind duh, prin Sine existent, veșnic și absolut, Dumnezeu deține mintea într-un tot desăvârșită și veșnică. În mintea lui Dumnezeu, totul este nemărginit și nesfârșit. Acolo nu există delimitări între a fi și a ști. În orice sens, știința Lui este atotștiința”⁵¹. În unirea minții omului cu mintea lui Hristos, rațiunea se lasă luminată și călăuzită de Hristos, Care pentru ea devine măsura adevărului, deși nu poate să găsească vreo explicare logică la cele experiate. Unirea cu Hristos este atingerea desăvârșirii omului. „În Dumnezeu-om Hristos, omul a ajuns la toate desăvârșirile lui; prin Dumnezeu el și-a desăvârșit și întregit sufletul și conștiința lui, voia lui și mintea lui, inima și trupul lui, cu un cuvânt, toată ființa lui”⁵². În Hristos, Logosul lui Dumnezeu întrupat, omul își îndumnezeiește rațiunea și mintea, cufundându-se „în adâncurile cele fără de fund ale Dumnezeului și Domnului nostru Celui în

⁴⁸ Pr. D. STĂNILOAE, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. I, p. 146.

⁴⁹ J. ПОПОВИЋ, *Догматика Православне Цркве*, vol. III, p. 299.

⁵⁰ Mihai BURLACU, „Gândirea Părintelui Dumitru Stăniloae privind experiența lui Dumnezeu în Sfintele Taine”, în Pr. Nicolae Răzvan STAN, Lucian DINDIRICĂ (coord.), *Părintele Profesor Dumitru Stăniloae sau consonanța dintre dogmă, spiritualitate și Liturghie*, Ed. Cetatea de Scaun/Ed. Mitropolia Olteniei, Craiova, 2015, pp. 477-508.

⁵¹ J. ПОПОВИЋ, *Догматика Православне Цркве*, vol. I, p. 104.

⁵² I. РОПОВИЋ, „Gânduri despre infaibilitatea omului european. Cu prilejul Conciliului Vatican II”, în vol. *Omul și Dumnezeuul – Om, Abisurile și culmile filosofiei*, pp. 156-170.

Trei Sori”⁵³. Cunoașterea tainelor lui Hristos devine posibilă atunci când omul Îl va avea pe „Hristos în centrul capacităților sale gnoseologice, să aibă chipul lui Hristos în mintea sa”⁵⁴. În taina lui Hristos se descoperă toate tainele lumii:

„În taina întrupării lui Dumnezeu cunoașterea umană se întâlnește cu toate tainele lui Dumnezeu, de aceea de la înțelegerea și explicarea acestei preasfinte taine depinde înțelegerea și explicarea și a celorlalte taine ale lui Dumnezeu: despre lume, despre om, despre viață, despre moarte, despre mântuire, despre sfințire, despre desăvârșire, despre scopul lumii și al omului, despre sensul vieții”⁵⁵.

Această cunoaștere nu se poate dobândi fără cunoașterea lui Dumnezeu care depășește capacitatea noastră de înțelegere. Cunoașterea despre Dumnezeu „se dobândește ca dar de la Dumnezeu, ca revelație dumnezeiască”⁵⁶. De aceea, când mintea și rațiunea sunt curate de orice întinăciune a păcatului, devin capabile de cunoaștere curată a lui Dumnezeu și a lucrurilor⁵⁷. Ceea ce este important în cunoașterea lui Dumnezeu, este faptul că Dumnezeu nu se poate cunoaște fără El. „Dumnezeu se cunoaște prin Dumnezeu – aceasta este regulă apostolică și patristică în teoria creștină a cunoașterii, gnoseologia. Omul, cu cât mai mult Îl are în sine pe Duhul lui Dumnezeu, cu atât mai mult îl cunoaște pe Dumnezeu și ceea ce este lui Dumnezeu”⁵⁸. Sfântul Duh este cel Care „descoperă tainele lui Dumnezeu, deoarece El singur le știe”⁵⁹. În îndumnezeirea omului nu participă doar Hristos, ci întreaga Sfântă Treime, Tatăl, Fiul și Sfântul Duh. Comuniunea și unirea omului cu Hristos este de fapt comuniune cu Sfânta Treime, care se realizează prin Hristos și în Hristos.

Unirea omului cu Hristos este posibilă prin natura umană asumată de către Hristos și îndumnezeită în Ipostasul Fiului lui Dumnezeu. Omul se

⁵³ I. POPOVICI, „Raiul meu și iadul meu. Sensul vieții și a lumii”, în vol. *Omul și Dumnezeul* - *Om, Abisurile și culmile filosofiei*, pp. 56-63.

⁵⁴ J. ПОПОВИЋ, *Проблем личности и познања по учењу Светог Макарија Египатског*, p. 137.

⁵⁵ J. ПОПОВИЋ, *Догматика Православне Цркве*, vol. II, p. 22.

⁵⁶ J. ПОПОВИЋ, *Догматика Православне Цркве*, vol. I, p. 73.

⁵⁷ J. ПОПОВИЋ, *Гносеологија Светог Исака Сирина*, p. 173.

⁵⁸ J. ПОПОВИЋ, *Догматика Православне Цркве*, vol. III, p. 293.

⁵⁹ J. ПОПОВИЋ, *Проблем личности и познања по учењу Светог Макарија Египатског*, p. 133.

îndumnezeiește prin unirea cu natura umană a lui Hristos, îndumnezeită în Ipostasul dumnezeiesc al Fiului, sau prin unirea cu Dumnezeu Care a devenit om pentru mântuirea noastră. Prin Hristos omul este în comuniune și cu Dumnezeu Tatăl. „Cuvântul sau Rațiunea ipostatică a lui Dumnezeu, asumând în Sine umanitatea noastră, i-a deschis acesteia din nou setea și posibilitatea de nepierdut de a cunoaște conținutul infinit al Lui și de-a comunica cu El, ca Rațiune ipostatică divină, în dialog veșnic cu Tatăl”⁶⁰. Prin asumarea umanității noastre, Hristos a asumat mintea și rațiunea noastră și le-a îndumnezeit. În Sine, omul își găsește plinătatea existenței lui și își află scopul său. Rațiunea și mintea omului își găsesc odihnă din căutarea sensurilor lucrurilor și cunosc în continuare cu o cunoaștere nouă, dumnezeiască. „Rațiunea umană personală își găsește, în această ipostaziere a ei în Logos, împlinirea culminantă. Logosul este astfel împlinirea omului ca persoană; natura umană își găsește în Ipostasul divin împlinirea sa ipostatică”⁶¹. Prin ipostazierea naturii umane în Hristos, omul nu devine doar purtătorul rațiunilor create, ci prin unirea cu Hristos devine și „purtătorul rațiunilor necreate ale Logosului împreună cu Acesta”⁶². Omul se împărtășește nu numai cu Persoana lui Hristos, ci și cu unele calități pe care le are Hristos ca Fiu și Dumnezeu, mai ales ca Rațiune ipostatică divină, realizându-se comuniunea desăvârșită. „El intră prin întrupare în comuniune perfectă cu Dumnezeu ca om și în comuniune perfectă cu oamenii ca Dumnezeu. În comuniunea cu El fiecare om este în comuniune perfectă cu toate Persoanele treimice”⁶³. Deoarece omul se află în această comuniune cu Persoanele treimice, rațiunea și mintea lui sunt scufundate în cunoașterea lui Dumnezeu din „Ipostasul divin care i-a devenit ipostas propriu”⁶⁴. Trebuie să știm că starea de îndumnezeire nu durează mult în această viață, ci se lasă dorită de către om cu toată inima și cu toate simțurile lui. Realizarea deplină a comuniunii cu Dumnezeu va fi după învierea morților și după judecarea lor. Atunci, nu doar oamenii se vor transfigura și îndumnezei, ci întreaga lume creată de către Dumnezeu. Bineînțeles, se vor îndumnezei cei drepți și vrednici, iar ceilalți care vor refuza iubirea și comuniunea lui Dumnezeu, vor rămâne departe de Dumnezeu în întunericul veșnic al propriului

⁶⁰ Pr. D. STĂNILOAE, *Chipul nemuritor al lui Dumnezeu*, în coll. *Opere complete*, vol. V, Ed. Basilica, București, 2013, p. 53.

⁶¹ Pr. D. STĂNILOAE, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. II, p. 45.

⁶² Pr. D. STĂNILOAE, „Chipul lui Dumnezeu și responsabilitatea lui în lume”, p. 354.

⁶³ Pr. D. STĂNILOAE, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. I, p. 84.

⁶⁴ Pr. D. STĂNILOAE, *Chipul nemuritor al lui Dumnezeu*, p. 33.

egoism. Comuniunea cu Dumnezeu înseamnă și cunoașterea Lui. „Sporirea infinită în comuniunea cu Dumnezeu este sporirea infinită în cunoașterea Lui și în participarea la El”⁶⁵. În această sporire infinită participă mintea și rațiunea omului, amândouă îndumnezeite, desăvârșite și luminate.

V. CONCLUZII

Nu putem să spunem că omul nu este rațional. El este creat ca ființă rațională, care gândește și lucrează conform propriilor gânduri. Rațiunea omului este o caracteristică aparte a ființei umane. Deși rațiunea are un rol important în viața omului și în gândirea lui, totuși ea are niște limite când vine vorba de cunoașterea tainelor lui Dumnezeu și tainelor lumii create. Rațiunea are un rol specific în cunoașterea și gândirea logică a omului, de aceea sunt două căi de cunoaștere. Una este cunoașterea rațională sprijinită de lucrarea harului lui Dumnezeu, cealaltă este cunoașterea rațională autonomă, care respinge existența unei ființe transcendente. Atunci când rațiunea se îndepărtează de harul dumnezeiesc, devine robită de către păcat și patimi, care îl țin pe om în întunericul neștiinței și în nonsensul egoismului. Ceva asemănător se întâmplă și cu rațiunea autonomă, care se străduiește să descopere multe lucruri folosindu-se de logică, dar nu reușește să dea un scop și un sens complet al existenței umane, nici să recunoască că există niște taine care depășesc logica umană.

Sensul și scopul rațiunii și al minții omului se află în Ipostasul Fiului lui Dumnezeu care este Rațiunea supremă. Prin lucrarea harului, omul cunoaște că toate sunt create de această Rațiune dumnezeiască, de aceea toate sunt raționale și au o raționalitate cognoscibilă. Numai în Rațiunea dumnezeiască omul își găsește sensul și scopul existenței sale. Această cunoaștere rațională nu este deplină fără harul Sfântului Duh ce se pogoară în Biserică, unde toate cele ale omului și ale lumii se sfințesc și se logosifică. Domnul nostru Iisus Hristos, asumând firea omului și cuprinzând creația fiind Creatorul ei, este singurul prin Care omul își îndumnezeiește mintea și rațiunea, ajungând și la cunoașterea lui Dumnezeu.

Teologia ortodoxă poate oferi răspunsuri legate de rațiune și raționalitate, deschizând tezaurul învățăturilor Sfinților Părinți și al teologilor ortodocși. În

⁶⁵ Pr. D. STĂNILOAE, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. I, p. 413.

felul acesta, dacă există deschidere din partea oamenilor care se încred strict în rațiune, se pot lărgi orizonturile cunoașterii umane. Bineînțeles, teologia nu poate să rămână închisă în raționalitatea autonomă, de aceea, ea are posibilitatea să deschidă o ușă spre desăvârșirea omului. Dintre cei doi teologi, este evident că Părintele Dumitru Stăniloae vorbește deschis și mai mult despre Rațiunea divină, rațiunea și raționalitatea omului și a lumii, iar Sf. Iustin cel Nou de la Celie este înclinat mai mult către partea mistică și cunoașterea apofatică, dar vorbește și de raționalitate prin folosirea cuvintelor *Logos*, *logositate* și *logosic*. Rațiunea și mintea nu pot fi separate, sunt parte integrală a omului creat după chipul și asemănarea lui Dumnezeu Sfânta Treime. Fiecare are rolul ei în diferite etape ale desăvârșirii duhovnicești și amândouă se îndumnezeiesc când omul credincios atinge unirea nemijlocită cu Dumnezeu. Când omul îndumnezeit se unește cu Hristos, nici mintea și nici rațiunea nu pot găsi cuvinte să exprime trăirea, deoarece cunoașterea lui Dumnezeu înseamnă unirea cu ceea ce este suprarățional, supralogic, infinit și dincolo de capacitatea de înțelegere a omului.